

FATOS KONGOLI: ILUZE V ZÁSUVCE

z albánštiny přeložila Hana Tomková

S traumatem z hodžovské diktatury, kterou trpěli buď osobně, nebo pocítili její dopad na své rodiny, se dosud vyrovnává mnoho soudobých albánských spisovatelů. Jedním z přímých svědků tohoto období je i Fatos Kongoli (nar. 1944 v Elbasanu). Po studiu matematiky v Pekingu a v Tiraně působil jako pedagog, později jako literární redaktor a novinář. V té době (v roce 1985) vydal svou románovou prvotinu *My tři* (Ne të tre) o schůzce skupiny studentů deset let po maturitě. Kniha po několika měsících zmizela z oběhu a další románovou prózu začal Kongoli psát až v 90. letech, po pádu totality. Bylo to jeho záměrem, nechtěl být v líčení této tragické doby omezován cenzurou, chtěl podat pravdivý obraz života lidí, s nimiž si totalitní moc nelitostně zahrávala, udržovala je v neustálém strachu, poznamenávala jejich charaktery a zbavovala je pocitů běžného lidského štěstí a síly vytvářet vlastní život. Přes všechny útrapy a smutek, zaháněné často alkoholem nebo erotikou, se ale i v těchto nesnadných lidských osudech objeví láska a přátelství.

Svou románovou řadu Kongoli zahájil volnou tetralogií *Žaláře paměti* (Burgjet e kujtesës) sestávající z románů: *Ztracený* (I humburi, 1992), *Mrtvola* (Kufoma, 1994), *Drak ze slonoviny* (Dragoi i fildishtë, 1999) a *Sen o Damoklovi* (Ëndrra e Damokleut, 2001). Pak následoval román *Psí kůže* (Lëkura e qenit, 2003) o třech generacích rodiny pronásledované režimem, jež někteří kritikové pokládají za nejlepší Kongoliho prózu. Další, *K bráně sv. Petra* (Te porta e Shën Pjetrit, 2005), *Život v krabičce od zápalek* (Jetë në një kuti shkrepsësh, 2007) a

Si-do-re-la (2011), reagují již na postkomunistické období, a třebaže se mnohé změnilo, líčí bez klamných představ život i schizofrenii „nové“ společnosti. Z těchto próz se poněkud vymyká psychologický román *Bolero ve staré vile* (Bolero në vilën e pleqve, 2009) o ošetřovatelce dvou starých manželů, která trpí kvůli své odlišné orientaci, ale i kvůli nezájmu

okolí o její život. Otevřenou osobní a literární zповědí je autorův románový autoportrét *Iluze v zásuvce* (Iluzione në sirtar, 2010).

Fatos Kongoli, který v posledních letech žije střídavě v Tiraně a v New Yorku, je nositelem mezinárodní ceny Balkanika (2002), francouzského řádu Čestné legie (2010) a řady albánských literárních cen, z nichž nejvýznamnější je Zlaté pero (Penda e artë) z roku 2004.

Kongoliho tvorba byla přeložena do řady evropských jazyků (francouzštiny, němčiny, angličtiny atd.). Román *Psí kůže* byl v Německu vyhlášen knihou měsíce června 2006 a byl přeložen mj. i do slovenštiny (2004).

Naše ukázka je převzata z *Iluzí v zásuvce* a váže se k otci Fatosi Kongoliho, Baki Kongolimu, významnému houslistovi a skladateli, který jako tajemník Svazu spisovatelů a umělců a poslanec Lidového shromáždění měl silné vazby na nejvyšší místa v albánské mocenské

nomenklatuře. Doplatil však na své přátelství s Beqirem Ballukuem, ministrem obrany v le-

tech 1953–1974, který byl ve vykonstruovaném procesu obžalován z velezrady a popraven.

Uplynulo více než pětadvacet let. Ještě neutichlo běsnění v literatuře a v umění¹ a již se na scéně odehrávalo další „drama“. Autor i režisér byla tatáž osoba, Enver Hodža. Často se o něm říká, že byl paranoidní, a proto za svého života, od začátku do konce, dal zabít jednoho po druhém, vedle „třídních nepřátel“ i všechny své nejbližší přátele a spolupracovníky. Byl možná paranoidní, ale to by byla polehčující okolnost. Byl to prostě zločinec, chladnokrevný a metodický, jeden z nejkrutějších.

Nepamatuji si, od koho jsem slyšel o pádu Beqira Ballukua nejdříve, byly to zatím jen takové pověsti šířené pod pokličkou. Byl jsem v Elbasanu a pozdě v noci, když jsem doufal, že otce zastihnu doma, jsem mu šel na městskou poštu zatelefonovat. Moje otázka „Jak se máte?“ mu byla hned jasná. „Nedělej si starosti,“ řekl mi, „promluvíme si, až přijedeš“. Z toho jsem pochopil, že se něco děje. Do soboty, kdy jsem se obvykle vracel do Tirany, jsem se dověděl přibližnou pravdu: ministr obrany již několik dnů nechodí do kanceláře, je stále ve svém bytě a není to nic jiného než domácí vězení. To mi potvrdil i otec, když jsme se po mém příjezdu setkali.

Podrobnosti nevěděl. Aby mi dokázal, že je úplně klidný, pozval mě na pivo do parku u Domu důstojníků, který by i tehdy tam, kde se nalézá teď. Nechápal jsem, proč mě zve právě tam. Byla to etapa, kdy zpráva o této poněkud surrealistické události kolovala zatím jen šeptem. Jednou v noci, když byl Balluku v domácím vězení, mu prý nebylo dobře, a tak požádal o pomoc na klinice pro „vládní činitele“. Tam už byli se situací obeznámeni, a tak mu nevyhověli. Nemocný byl proto nucen zatelefonovat na městskou pohotovost, ti byli překvapení, protože o ničem nevěděli, a poslali mu hned čtyři lékaře. Mluvilo se také o jiné variantě, po odmítnutí z „vládní“ kliniky se prý Balluku

obrátil přímo na Envera Hodžu a po jeho intervenci byla pomoc najednou možná. Dalo se tomu věřit, protože kat ještě neskončil se svou obětí, kterou potřeboval živou, než přijde ten pravý okamžik, aby jí setnul hlavu.

V těchto kulisách „se odehrála“ i tragédie mého otce. Slovem „tragédie“ nemám na mysli pouhé vyloučení ze strany. Jeho skutečnou tragédií bylo zklamání. Hořké, neutěšitelné zklamání. Ve dnech, kdy ho všichni opustili, jediným člověkem, se kterým občas hovořil, jsem byl já. Při jednom z těchto rozhovorů, ve skutečnosti jich bylo málo, se přede mnou nechtěl vzdát, nechtěl se zdát definitivně poražený. Stěžoval si mi a snažil se sám sebe obhajovat. Jádrem této obhajoby bylo toto: cítil vždy, že se liší od drtivé většiny albánských komunistů, zejména od těch, kteří stáli v jejich čele. Lišil se od drtivé většiny proto, že nebyl ani proletář, ani chudý venkovan, že se přidal na stranu revoluce proto, jak se vyjádřil, že sám chtěl, pro něho neplatila marxistická teze, podle které „proletář nemá co ztratit než své okovy“. Já jsem nikdy žádné okovy neměl, vysvětloval mi, nikdy jsem netrpěl nouzí, že bych neměl co do úst. Cítil se zřejmě jiný než ti, kteří byli ve vedení, protože ve své volbě nevycházel z kariéristických cílů, ze snahy získat nějakou moc. Byl idealista, který se přiklonil k revolučním idejím již v době, kdy studoval v Itálii, mezi dvěma mocnými proudy té doby, komunismem Antonia Gramsciho a fašismem Duceho – jímž až alergicky pohrdal. On se nestal komunistou pod vlivem toho či onoho X nebo Y, kteří byli tehdy v čele, a ještě méně by byl sáhl po zbraních ve prospěch toho či onoho X nebo Y, takové „zásluhy“ nepřiznával nikomu. Výsledkem bylo, že mnoho riskoval, ale nic nezískal. Nakonec všechno ztratil. „Byl jsem pedagogem na Učitelském ústavu v Elbasanu, vysvětloval, s vysokým platem, nikdy víc jsem už takový neměl. Brzy potom, co jsem se oženil s tvou matkou, která byla z rodiny, pokud ne nejbohatší, tak jedné z nejbohatších ve městě,

¹ Ve 40. letech po skončení 2. světové války rozpoutal Enver Hodža tažení proti řadě albánských spisovatelů a umělců pod záminkou, že jsou zastánci bývalého režimu, pozn. překl.

ale bohatství šlo nakonec k čertu. Odešel jsem do hor asi se stovkou studentů z Učitelského ústavu, tvoje matka byla tehdy těhotná, a když jsem odcházel, nevěděl jsem, jestli se vrátím, osud tomu však chtěl, abych se vrátil, ne živ a zdrav, jak se říká, ale nemocný, s tuberkulózou, po setkání se smrtí, která si mě tehdy ještě nechtěla vzít.“

Zklamání mého otce vycházelo z lehkosti a cynismu, s jakým se k němu zachovali a odhodili jako vymačkaný citron, narůstalo postupně, až se mu nakonec otevřely oči a on pochopil zdrcující pravdu: celý život šel za lživým ideálem. Jeho iluzivní „revoluční“ budova se zhroutila.

Potřeboval nějakou dobu, aby se zase postavil oběma nohama na pevnou zem, nešlo mu do hlavy, že ho mohli takovým způsobem odhodit. Svou sebejistotu projevoval, s určitou arogancí, od první schůze stranické buňky v sekci – působí mi teď až nevolnost, říci, že to bylo na schůzi základní organizace strany – kde jeden kolega z Folklorního institutu nebo jeden delegát „shora“ žádal, aby vysvětlil své přátelství s Beqirem Ballukem. Můj otec, jak mi vyprávěl, na to reagoval slovy: „Čekal jsem na tuto otázku, jako lovec čeká na zajíce, až mu vyběhne na cestu. Bylo to přátelství se starým přítelem, členem politického byra, a jestli mi tu někdo řekne, že by takové přátelství nechtěl, tak já mu plivnu do tváře!“ Nebožtík otec byl statečný člověk, neznal strach, někdy byl ale hodně naivní. Když jsem mu řekl, aniž jsem skrýval znepokojení, to už jsem byl členem stejné sekce, že taková odpověď nebyla ani potřebná, ani vhodná, oponoval mi, že jsem zbabělec. Možná, ale za daných okolností slovo „odvaha“ znělo absurdně. Hned po této jeho reakci se situace přiostrčila a on musel č-

lit otevřenější otázce: Byly mezi nimi politické rozhovory? A jaké?

Tato otázka otce pronásledovala a mučila až do konce. Velmi tím trpěl. Zejména když se přesvědčil, že věci nejsou tak jednoduché, jak si myslel. A dělal vše možné, aby se vyhnul vyloučení. Sem spadá i dopis ve formě sebekritiky, který proti své vůli na naléhání ostatních, mezi nimiž jsem byl i já, poslal Enveru Hodžovi. Nechtěl se na něho obracet. Zná mě, říkal, nemám, co bych mu psal. Nakonec se ale podvolil. Teď mě to mrzí. Ten dopis, místo aby by mu pomohl, mu uskočil, zejména v pocitu jeho osobní důstojnosti.

Se všemi, které odsoudil nebo jim usekl hlavu, hrál diktátor podlou hru. Přinutil je nejrůznějšími způsoby, aby se „svěřili“, aby se „ote-

vřeli“ straně, a ti ubožáci,

jak vyplývá z různých „materiálů“ té doby, které byly zveřejněny, padli snadno do pastí. V marné naději, že zachrání, co ještě zachránit mohli, psali svému „Diovi“ sebekritické dopisy, v nichž činili pokání a vyjadřovali mu svou oddanost. Brali na sebe imaginární viny jen a jen proto, aby alespoň trochu toho netvora obměkčili. Ale netvor se obměkčit nedal, naopak, vrhl se na ně ještě s větší zuřivostí, využívaje právě „sebekritik“ oněch nešťastníků, sepsaných ve chvílích těžkých duševních krizí.

V takové krizové situaci psal svůj „sebekritický“ dopis i můj otec. Jel jsem schválně z Elbasanu do Tirany, také se zmatkem v duši, ale jeden rozdíl tu byl. Můj otec trpěl zklamáním, zhroutily se mu všechny iluze. Můj zmatek byl prostý, materiální, pramenil ze strachu z důsledků.

Sedl si, aby svou „sebekritiku“ zformuloval, ale jako by ztratil všechny síly, nemohl napsat ani řádek. Bledý jako vosk mi řekl: „Nejsem schopen psát, napiš to ty, nebo toho necháme!“ Nechápal totiž, proč se musí ponížovat, proč musí psát „sebekritiku“, proč musí činit „pokání“. Dohodli jsme se, že dopis postavíme

na přiznání tří „chyb“. Zaprvé na „nedostatku revoluční bdělosti vůči zrádci Beqiru Ballukuovi“, což byla obžaloba, kterou mu často při prováděných analýzách opakovali. Zadruhé na poněkud opožděném pochopení „nebezpečné nepřátelské činnosti Beqira Ballukua“, čímž se vysvětlovala jeho počáteční uspěchaná reakce na otázky kolegů chtějícím na něm, aby objasnil své přátelství se zrádcem. Zatřetí, aniž to pořádně chápal, na sebe vzal roli „baviče“. Tu směšnou a zcela nemístnou postavu zahrnul do své „sebekritiky“ jen proto, aby přiznal něco konkrétního, aby ukázal, že o věci „přemýšlí“, že jde do „hloubky“. Ve skutečnosti šlo o to, že bývalý ministr měl rád lidové písně z oblasti střední Albánie, byl jsem přítomen při všech jeho návštěvách u nás, když si začal potichu prozpěvovat nějakou písničku a otec ho doprovázel na housle. Nebo zpíval sám písně Isufa Myzeriho. Kolem těchto rodinných večerů, při nichž se konzumovalo velmi málo alkoholu, protože Balluku nepil, se vytvořila a kolovala hanebná pomluva, podle které otec organizoval pro Beqira Ballukua „zábavné večírky“. A tyto „večírky“ byly právě oním bodem, v němž byl nucen jít do „hloubky“, „přemýšlet“ o tom všem, aby nakonec dospěl k výrazu „bavič“, kterého potom hanebně využili. Na závěr zdůraznil svou věrnost linii strany atd., atd. Ale odmítl to, co na něm vytrvale žádali: v žádném případě nevedl politické hovory s Beqirem Ballukuem, což bylo označeno za nedostatek upřímnosti, a draze za to zaplatil, vyloučili ho.

„Příběh“ ale ještě nekončí, uzavřel se další nepředstavitelnou věrolomností. Jednou večer, když jsem telefonoval z Elbasanu, mi Lili, moje manželka, řekla, že mi poví nečekanou, příjemnou zprávu. Žádost mého otce o přezkoumání vyloučení prý Revizní komise uznala jako oprávněnou a bylo rozhodnuto, že trest se zmírní jenom na záznam v životopise. A co je hlavní: tajemník organizace v institutu to rozhodnutí viděl na vlastní oči.

Zřídka kdy jsem se cítil tak šťastný. Schůze, která se měla otcovým návratem zabývat, byla naplánována na polovinu prosince (1974). V určený den jsem byl doma, vládla tam euforie a konaly se přípravy na oslavu této velké události: naše úzkosti a obavy měly skončit. Nemohli jsme se dočkat otcova návratu ze schůze okresního výboru strany, až konečně zacinkal zvonek u venkovních dveří. Ztrhaný v obličej,

zůstal stát několik okamžiků ve dveřích, než vešel dovnitř, a upíral na mne pohled, jako by mě chtěl žádat o prominutí. Měl na sobě své nejlepší šaty: tmavomodrý oblek, těžký tmavošedý kabát, klobouk, také tmavý, bílou košili a červenou kravatu. „Znovu mě srazili ke dnu,“ řekl přidušeně. A šel rovnou do svého pokoje.

Na všechny přítomné padl smutek. Když ho před časem vyloučili, byli jsme otřeseni, ale čekali jsme to. Tentokrát jsme však zažívali katastrofu, která byla tak hrozná, jako kdyby se zřítíl celý dům a my jsme zůstali uvězněni pod jeho troskami. Když se převlékl, přišel do kuchyně, kde jsme seděli ještě celí zničení. Přivítal se s příbuznými, kteří se tu sešli na jeho oslavu, a poděkoval jim. „Je mi líto,“ řekl jim. „Teď už se zase můžete věnovat svým záležitostem, ta moje je vyřízena.“ A oni se mlčky jeden po druhém vytratil.

Nikdy jsme se úplně přesně nedověděli, co se stalo a proč se to všechno zvrátilo. Matka udělala otcí kávu a on se mi snažil říci alespoň něco. „Bylo mi to jasné hned, jak jsem tam vešel,“ řekl, „když jsem viděl, jak všichni sedí se sklopenými hlavami a neodvažují se mi podívat do očí a jenom M. M., který má duši ošklivější než tvář, začal zase s tou starou písničkou a hned se na mne vrhl, jaké politické hovory jsem prý vedl s Beqirem Ballukuem? Proč, u čerta, mám rodinu, pomyslel jsem si. – Jestli dokážete, že jsem vedl politické hovory s Beqirem Ballukuem, tak ať celý můj dům zaroste trávou, – řekl jsem mu. A on na to – Jdi odtud, jsi neupřímný a pijan. Strana neupřímné lidi a pijany nepotřebuje! – To tedy byl účet, který nakonec vystavili člověku, z jehož úst jsem celý život neslyšel nic jiného než propagování „linie strany“. A učinili to nekulturně, s typickou zločinnou hrubostí těch nejodpornějších lidí.“

Je paradoxní, že otec až do smrti tvrdošíjně odmítal přijmout skutečnost, že všechno to zlo nepřišlo od člověka, „který měl duši ošklivější než tvář“, ale od požírače hlav, „nejvyššího šéfa“, před nímž, jak se sám jednou vyjádřil, „čurali krev“ všichni, včetně toho „který měl duši ošklivější než tvář“. Do smrti nechtěl připustit ještě něco jiného: že v mládí, když ještě jako student v Itálii přijímal komunistické myšlenky, i když to byly jen myšlenky Antonia Gramsciho, a jen proto, že Duce a jeho černé košile v něm vzbuzovali odpor, udělal nejméně jednu chybu ve svém životě. ■